

Статистичний аналіз галузевої диференціації оплати праці в Україні

Розглянуто методологічні та методичні питання статистичного оцінювання й аналізу диференціації рівня оплати праці в Україні за видами економічної діяльності. Наведено статистичні оцінки, що характеризують галузеву диференціацію середньомісячної заробітної плати штатних працівників у динаміці. Здійснено міжрегіональні порівняння заробітної плати на основі елімінування впливу структури найманих працівників.

Ключові слова: диференціація оплати праці, заробітна плата, індекси заробітної плати, коефіцієнт локалізації, коефіцієнт концентрації, галузева варіація заробітної плати, оцінка диференціації.

В умовах ринкової економіки вагомим чинником функціонування і розвитку ринку праці в Україні є організація оплати праці та рівень заробітної плати. З позицій економічної теорії, заробітна плата – це економічна категорія, що відображає відносини між роботодавцем і найманим працівником щодо розподілу новоствореної вартості. Проте у цьому розумінні також використовують поняття “оплата праці”, яке, крім власне заробітної плати, охоплює й інші витрати роботодавця на робочу силу [1, с. 398]. У контексті статистичного дослідження рівень оплати праці характеризують за допомогою таких статистичних показників: “заробітна плата за оплачену годину”, “номінальна місячна заробітна плата штатних працівників”, “реальна заробітна плата”, “середньомісячна заробітна плата штатних працівників” та ін.

Паявність об'єктивної й обгрунтованої диференціації заробітної плати є умовою підвищення її мотиваційної функції. Основними причинами диференціації заробітної плати найманих працівників вважають відмінності у:

- розвитку галузей і територій;
- співвідношенні попиту та пропозиції на регіональних ринках праці за професіями, рівнями кваліфікації тощо;
- прибутковості підприємств;
- нормативно-правових умовах регулювання оплати праці, що визначаються галужевими угодами, колективними договорами та ін.;
- складності й умовах праці;
- цінності посади;
- рівнях компетенції працівників та ін. [2; 4].

У наукових дослідженнях, присвячених порівняльному аналізу оплати праці, під її диференціацією розуміють відмінності між рівнями заробітної плати працівників залежно від різних чинників. При цьому виокремлюють галузеву, регіональну, професійну (кваліфікаційну, посадову), гендерну диференціацію заробітної плати. Під галузевою диференціацією переважно розуміють відмінність рівнів заробітної плати найманих працівників за видами економічної, зокрема промислової, діяльності [3, с. 16–17].

Дослідженню проблем порівняльного аналізу оплати праці, її динаміки, виявленню й оцінюванню впливу факторів, що зумовлюють диференціацію заробітної плати, присвячено праці українських учених, зокрема В. Близнюк, Д. Богині, Н. Бондарчука, О. Грішної, В. Данюка, В. Дієсперова, А. Колота, Г. Кулікова, Е. Лібанової, В. Новікова, В. Онікієнка, С. Цимбалюка та ін. Ці питання вивчають і провідні науковці країн СНД – Л. Абалкін, А. Аганбегян, М. Волков, М. Мейксін, М. Поперстнік, А. Ощепков, Л. Степанова, Л. Фіськова, Т. Яковлева та ін. Зокрема, Н. Бондарчук [2] вивчає роль заробітної плати як вагального чинника соціально-економічного захисту найманих працівників, С. Цимбалюк [3] досліджує диференціацію оплати праці в Україні у контексті її видів, чинників і сучасного стану, В. Близнюк [4] акцентує увагу на гендерних відмінностях оплати праці, В. Дієсперов [5] розглядає диференціацію оплати праці залежно від її продуктивності та дохідності. Разом з тим, на нашу думку, проблематика диференціації оплати праці в Україні, зумовленої впливом чинників, які діють на макро-, мезо- та мікрорівнях, потребує здійснення більш глибокого й комплексного аналізу з використанням статистичної методології та інструментарію.

Метою статті є статистичний аналіз галузевої диференціації оплати праці в Україні та оцінювання впливу цієї диференціації на регіональні відмінності заробітної плати.

Під галузевою диференціацією оплати праці розуміємо диференціацію заробітної плати за видами економічної діяльності. Для її статистичного оцінювання пропонуємо використовувати систему показників, що містить: середні показники (середньооблікова кількість штатних працівників, середня місячна заробітна плата одного штатного працівника); відносні показники (питома вага за середньообліковою кількістю штатних працівників, за фондом оплати праці, відношення максимального рівня заробітної плати до мінімального, коефіцієнти порівняння та ін.); показники варіації та розподілу (розмах варіації, дисперсія, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт осциляції, квадратичний коефіцієнт варіації, квартилі, квар-

тильні коефіцієнти варіації та диференціації, коефіцієнти локалізації та концентрації, коефіцієнти структурних зрушень тощо); показники цілності взаємозв'язку (коефіцієнт кореляції рангів Спірмена, лінійний коефіцієнт кореляції, коефіцієнт детермінації та ін.); показники інтенсивності динаміки (базисні та середньорічні темпи зростання і приросту); індекси (індивідуальні, агрегатні, середньоарифметичні, змінного складу, постійного складу, структурних зрушень, територіальні).

Для оцінювання й аналізу галузевої диференціації оплати праці у динаміці використаємо такі вихідні статистичні показники за видами економічної діяльності у 2000 р., 2005 р. і 2009 р. (табл. 1, складено авторами за даними [6–8]): середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника, грн. (ЗП); середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб (Ко); річний фонд оплати праці, млн. грн. (ФОП).

Таблиця 1

Вихідні показники для оцінювання диференціації заробітної плати за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Секція КВЕД	2000 р.			2005 р.			2009 р.		
		ЗП	Ко	ФОП	ЗП	Ко	ФОП	ЗП	Ко	ФОП
Усього	х	230	13678	37751,3	806	11388	110144,7	1906	10653	243662,3
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	А	114	2252	3080,7	437	1136	5957,2	1221	699	10237,4
Рибальство, рибництво	В	147	31	54,7	499	16	95,8	1028	10	117,2
Добувна промисловість	С	393	615	2900,3	1246	518	7745,1	2894	456	15822,1
Переробна промисловість	Д	271	2917	9486,1	905	2370	25738,2	1856	1885	41989,4
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Е	371	529	2355,1	969	527	6128,0	2394	510	14662,8
Будівництво	Г	260	590	1840,8	894	461	4945,6	1511	385	6980,8
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	Г	226	630	1708,6	713	676	5783,9	1565	852	16008,1
Діяльність готелів та ресторанів	Н	178	100	213,6	566	82	556,9	1267	90	1374,4
Діяльність транспорту та зв'язку	І	336	1110	4475,5	1057	992	12582,5	2409	936	27043,4
Фінансова діяльність	І	560	146	981,1	1553	216	4025,4	4038	292	14139,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	К	278	596	1988,3	900	564	6091,2	2231	615	16472,8
Державне управління	Л	335	610	2452,2	1087	570	7435,1	2513	635	19158,1
Освіта	М	156	1551	2903,5	641	1610	12384,1	1611	1646	31818,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Н	138	1304	2159,4	517	1271	7885,3	1307	1271	19928,1
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	О	162	398	773,7	620	377	2804,9	1783	372	7950,8

За даними табл. 1 визначимо для кожного року такі статистичні характеристики рівня оплати праці: максимальне ($X_{\max}$) і мінімальне ($X_{\min}$) значення; медіану (Me); перший (Q_1) та третій (Q_3) квартилі. Для оцінювання рівня диференціації обчислимо розмах варіації (R), середнє квадратичне відхилення (σ), коефіцієнт осциляції ($V_R = R \cdot 100 / \bar{X}$), квадратичний коефіцієнт варіації ($V_\sigma = \sigma \cdot 100 / \bar{X}$), квартильний коефіцієнт варіації ($K_B = (Q_3 - Q_1) / 2Me$), квартильний коефіцієнт диференціації ($K_D = (Q_3 - Q_1) / (Q_3 + Q_1)$).

Результати розрахунків вищезазначених показників (табл. 2) передусім свідчать про значне зростання усіх характеристик рівня оплати праці; при цьому в 2005 р. порівняно з 2000 р. найвищими темпами збільшувалися мінімальне значення і перший квартиль, а у 2005 р. та 2009 р. найшвидше зростало максимальне значення, а мінімальне значення, перший і третій квартилі збільшувалися повільніше та майже з однаковою швидкістю.

Можна констатувати, що в Україні впродовж досліджуваного періоду існувала значна диференціація середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності, при цьому динаміка значень статистичних коефіцієнтів свідчить про помітне зменшення її інтенсивності у 2000–2005 рр., щозмінилось на незначним зростанням у 2005–2009 рр. Максимальний рівень оплати праці зафіксовано у сфері фінансової діяльності (секція І), а мінімальний – у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві (секція А), рибальстві, рибництві (секція В). У 2009 р. максимальний абсолютний розмір диференціації заробітної плати за видами економічної діяльності становив 3010 грн., або 157,9% порівняно з її середнім рівнем в Україні. Значення квадратичного коефіцієнта варіації, квартильних коефіцієнтів варіації та диференціації свідчать про те, що зберігається значна галузева диференціація оплати праці, водночас динаміка цих коефіцієнтів порівняно з 2000 р. дає підстави

стверджувати про скорочення її розмірів та інтенсивності. Отже, проведені розрахунки підтверджують висновки науковців про те, що зберігаються розбіжності у рівнях заробітної плати за видами економічної діяльності, проте існує тенденція до зниження їхньої диференціації.

Результати ранжування видів економічної діяльності за рівнем середньомісячної заробітної плати (табл. 3) дозволяють виокремити ті галузі, що постійно мають як найнижчі ранги – сільське господарство, мисливство, лісове господарство (секція А), рибальство, рибництво (секція В),

охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (секція N), так і найвищі ранги – добувна промисловість (секція С), діяльність транспорту та зв'язку (секція I), фінансова діяльність (секція J), державне управління (секція L). Окремі види економічної діяльності характеризуються помітним зростанням рангу порівняно з 2000 р. (освіта (секція М), надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту (секція О)) або його падінням (будівництво (секція F), діяльність готелів та ресторанів (секція Н)).

Таблиця 2

Статистичні характеристики рівня та диференціації оплати праці за видами економічної діяльності в Україні

Показники	Позначення	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2005 р. порівняно з 2000 р., %	2009 р. порівняно з 2005 р., %
Середньомісячна заробітна плата в Україні, грн.	$\bar{X}$	230	806	1906	350,4	236,5
За видами економічної діяльності:						
– максимальна, грн.	$X_{\max}$	560	1553	4038	277,3	260,0
– мінімальна, грн.	$X_{\min}$	114	437	1028	383,3	235,2
Медіана, грн.	Me	260	894	1783	343,8	199,4
Перший квартиль, грн.	Q_1	159	593	1409	373,0	237,6
Третій квартиль, грн.	Q_3	336	1013	2402	301,5	237,1
Розмах варіації, грн.	R	446	1116	3010	250,2	269,7
Середнє квадратичне відхилення, грн.	σ	95,1	248,6	578,8	261,4	232,8
Коефіцієнт осциляцій, %	V_R	193,9	138,5	157,9	71,4	114,0
Квадратичний коефіцієнт варіації, %	V_σ	41,3	30,9	30,4	74,8	98,4
Квартильний коефіцієнт варіації, %	K_s	33,9	23,5	27,8	69,3	118,3
Квартильний коефіцієнт диференціації, %	K_d	35,7	26,2	28,0	73,4	106,9

Таблиця 3

Ранжування видів економічної діяльності за рівнем оплати праці та темпами її зростання

Вид економічної діяльності	Секція КВЕД	Середньорічний темп приросту заробітної плати, %		Ранг за рівнем заробітної плати			Ранг за темпом приросту заробітної плати	
		2000– 2005 рр.	2005– 2009 рр.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2005 р.	2009 р.
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Усього		28,5	24,0	x	x	x	x	x
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	A	30,8	29,3	1	1	2	14	14
Рибальство, рибництво	B	27,7	19,8	3	2	1	10	3
Добувна промисловість	C	26,0	23,5	14	14	14	5	8
Переробна промисловість	D	27,3	19,7	9	10	9	9	2
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	E	21,2	25,4	13	11	11	1	9
Будівництво	F	28,0	14,0	8	8	5	11	1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	G	25,8	21,7	7	7	6	4	4
Діяльність готелів та ресторанів	H	26,0	22,3	6	4	3	6	5
Діяльність транспорту та зв'язку	I	25,8	22,9	12	12	12	3	6
Фінансова діяльність	J	22,6	27,0	15	15	15	2	13

А	1	2	3	4	5	6	7	8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	К	26,5	25,5	10	9	10	7	10
Державне управління	Л	26,5	23,3	11	13	13	8	7
Освіта	М	32,7	25,9	4	6	7	15	11
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Н	30,2	26,1	2	3	4	12	12
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	О	30,8	30,2	5	5	8	13	15

Крім диференціації рівня оплати праці за видами економічної діяльності, необхідно зазначити наявність помітної варіації темпів її зростання (див. табл. 3). Аналіз середньорічних темпів приросту місячної заробітної плати свідчить про те, що у 2000–2005 рр. значення цього показника коливалися від 21,2% (секція Е) до 32,7% (секція М), але переважно знаходились у межах 25–30%, а у 2005–2009 рр. – у межах від 14,0% (секція F) до 30,2% (секція О), проте переважно становили від 22% до 27%. За окремими видами економічної діяльності темпи зростання заробітної плати різко скоротилися (секції В, D, F, М), за іншими падіння становило 2–5 в. п. (секції С, G, Н, I, L, N), для секцій А, К, О показники були майже стабільними, і лише два види економічної діяльності (секції Е, J) характеризуються їх збільшенням.

Для виявлення й оцінювання взаємозв'язку між рівнем оплати праці та інтенсивністю її динаміки використаємо коефіцієнт кореляції рангів Спірмена (ρ):

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum (r_{2n} - r_{1np})^2}{n(n^2 - 1)} \quad (1)$$

де r_{2n} – ранг за рівнем заробітної плати у 2000 р., 2005 р.; r_{1np} – ранг за середньорічним темпом приросту заробітної плати відповідно у 2005 р., 2009 р.; n – кількість видів економічної діяльності.

За даними табл. 3, у 2005 р. коефіцієнт кореляції рангів дорівнював $-0,801$, що свідчить про достатньо щільний (сильний) обернений взаємозв'язок між рівнем оплати праці у 2000 р. та інтенсивністю її зростання впродовж 2000–2005 рр. Тобто чим вищим був рівень заробітної плати, тим повільніше він збільшувався. Проте у 2009 р. значення коефіцієнта становило $0,367$. Між рівнем оплати праці у 2005 р. та швидкістю її зростання впродовж 2005–2009 рр. існував прямий слабкий взаємозв'язок, а отже, ситуація кардинально змінилася.

Аналогічні висновки можна зробити щодо

щільного взаємозв'язку між рівнем заробітної плати та інтенсивністю її зростання (рис. 1). Отже, можна стверджувати, що за видами економічної діяльності, які характеризувалися високою середньомісячною заробітною платою, темпи її зростання були найнижчими.

У 2009 р. лінійне рівняння регресії показує, що при зростанні місячної заробітної плати на 100 грн. середньорічний темп її приросту збільшувався на 0,11 в. п., а лінійний коефіцієнт кореляції ($R=0,214$) свідчить про дуже слабкий прямий зв'язок між показниками (рис. 2). Тобто чим вищою була середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності, тим вищими темпами вона зростала впродовж 2005–2009 рр.

Для аналізу диференціації оплати праці за видами економічної діяльності визначимо коефіцієнти локалізації (L_i) та коефіцієнт концентрації (K) за середньообліковою кількістю штатних працівників і річним фондом оплати праці:

$$L_i = \frac{D_i}{d_i}; K = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |d_i - D_i| \quad (2)$$

де d_i , D_i – відповідно, питома вага кожного i -го виду економічної діяльності за середньообліковою кількістю штатних працівників і річним фондом оплати праці.

Коефіцієнт локалізації більший за одиницю тоді, коли за певним видом економічної діяльності вищим є рівень концентрації фонду оплати праці порівняно з кількістю штатних працівників. Коефіцієнт концентрації є узагальненою характеристикою розподілу штатних працівників і фонду оплати праці за видами економічної діяльності. При $K = 0$ розподіл за цими двома показниками повністю збігається, тобто концентрація відсутня, а якщо значення коефіцієнта наближується до одиниці (або 100%), то концентрація є високою. Тенденції динаміки зазначених коефіцієнтів свідчать про зростання або зменшення концентрації фонду оплати праці, а отже, й її диференціації за

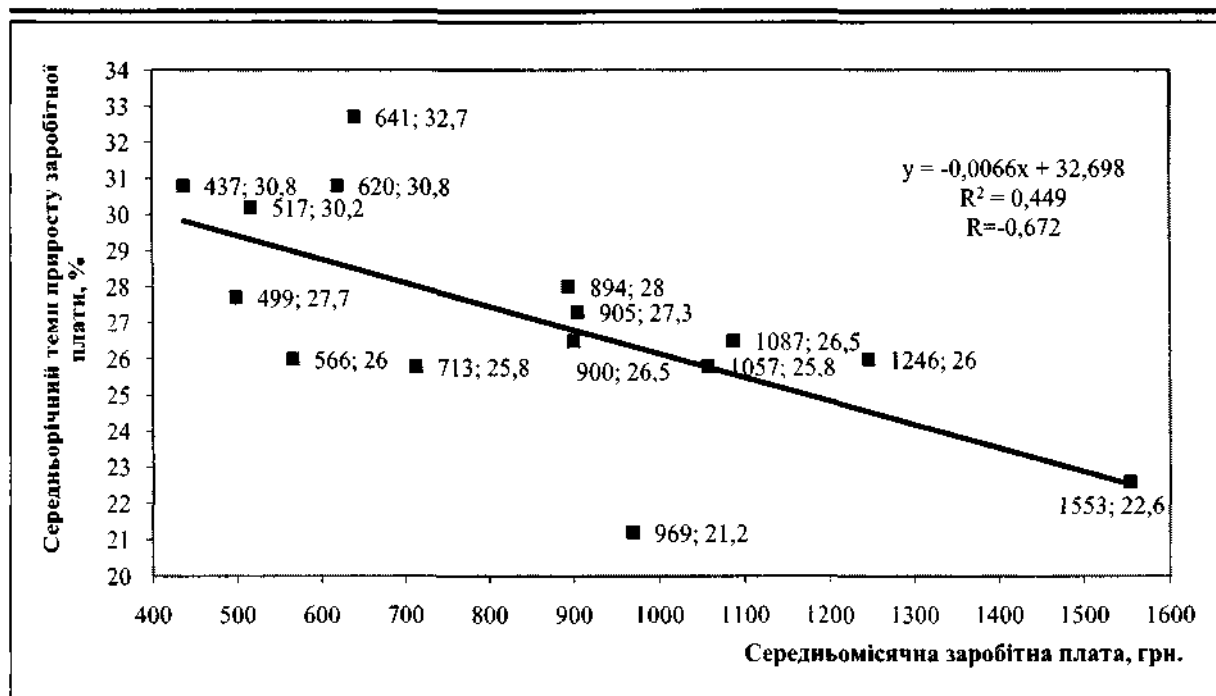

Рис. 1. Взаємозв'язок між середньомісячною заробітною платою у 2005 р. та середньорічними темпами її приросту в 2000–2005 рр.

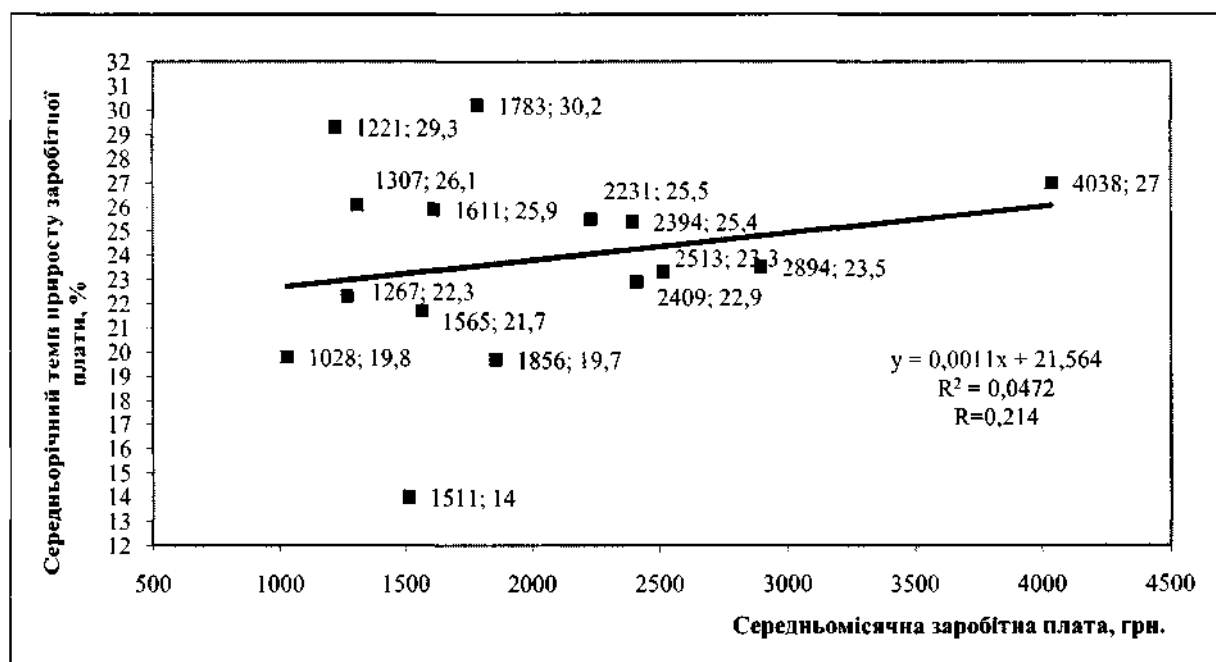

Рис. 2. Взаємозв'язок між середньомісячною заробітною платою у 2009 р. та середньорічними темпами її приросту в 2005–2009 рр.

Співвідношення максимального і мінімального значень коефіцієнта локалізації, які дорівнювали у 2000 р. 4,9, у 2005 р. – 3,5, у 2009 р. – 3,9, свідчать про те, що впродовж 2000–2005 рр. диференціація заробітної плати за видами економічної діяльності скоротилася, а у 2005–2009 рр. – знову зросла, проте не до рівня 2000 р. Динаміка значень коефіцієнта концентрації фонду оплати праці за видами економічної діяльності (2000 р. – 17,5 в. п.; 2005 р. – 13,2 в. п.; 2009 р. – 11,7 в. п.) свідчить про його зменшення у цілому, а отже, скорочення диференціації заробітної плати.

Оскільки галузева структура регіональної економіки впливає на явища і процеси у сфері праці, диференціація заробітної плати за видами економічної діяльності зумовлює її регіональну диференціацію. При цьому необхідно враховувати відмінності як у рівнях заробітної плати, так і у структурі найманих працівників за видами економічної діяльності. Для оцінювання такого впливу пропонуємо використовувати модифіковану індексну систему, що охоплює індекс змінного складу (I_{Σ}^P), індекс постійного складу (I_{Σ}^P), індекс структурних зрушень (I_{Σ}^P).

Коефіцієнти локалізації та концентрації оплати праці за видами економічної діяльності в Україні

Вид економічної діяльності	Секція КВЕД	2000 р.		2005 р.		2009 р.	
		L_i	$ d_i - D_i $ в. п.	L_i	$ d_i - D_i $ в. п.	L_i	$ d_i - D_i $ в. п.
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	A	0,496	8,3	0,542	4,6	0,641	2,4
Рибальство, рибництво	B	0,639	0,08	0,619	0,05	0,539	0,04
Добувна промисловість	C	1,709	3,2	1,546	2,5	1,518	2,2
Переробна промисловість	D	1,178	3,8	1,123	2,6	0,974	0,5
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	E	1,613	2,4	1,202	0,9	1,256	1,2
Будівництво	F	1,130	0,6	1,109	0,4	0,793	0,7
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	G	0,983	0,1	0,885	0,7	0,821	1,4
Діяльність готелів та ресторанів	H	0,774	0,2	0,702	0,2	0,665	0,3
Діяльність транспорту та зв'язку	I	1,461	3,7	1,311	2,7	1,264	2,3
Фінансова діяльність	J	2,435	1,5	1,927	1,8	2,119	3,1
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	K	1,209	0,9	1,117	0,6	1,171	1,0
Державне управління	L	1,457	2,0	1,349	1,7	1,318	1,9
Освіта	M	0,678	3,6	0,795	2,9	0,845	2,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	N	0,600	3,8	0,641	4,0	0,686	3,7
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	O	0,704	0,9	0,769	0,8	0,935	0,2
Коефіцієнт концентрації	x	x	17,5	x	13,2	x	11,7

$$I_{\overline{3P}}^P = \frac{\overline{3P}_P}{\overline{3P}_Y} = \frac{\sum_{i=1}^n 3P_{iP} \cdot d_{iP}}{\sum_{i=1}^n 3P_{iY} \cdot d_{iY}}; I_{3P}^P = \frac{\sum_{i=1}^n 3P_{iP} \cdot d_{iY}}{\sum_{i=1}^n 3P_{iY} \cdot d_{iY}} = \frac{\sum_{i=1}^n 3P_{iP} \cdot d_{iY}}{\overline{3P}_Y}; I_{cmp}^P = \frac{\overline{3P}_P}{\sum_{i=1}^n 3P_{iP} \cdot d_{iY}} = I_{\overline{3P}}^P / I_{3P}^P,$$

де $\overline{3P}_P$, $\overline{3P}_Y$ – середньомісячна заробітна плата штатних працівників відповідно у регіоні та в Україні, грн.; $3P_{iP}$, $3P_{iY}$ – середня місячна заробітна плата штатних працівників відповідно у регіоні та в Україні за i -м видом економічної діяльності, грн.; d_{iP} , d_{iY} – частка середньооблікової кількості штатних працівників за i -м видом економічної діяльності відповідно у регіоні та в Україні.

Для порівняння рівня заробітної плати в Україні за регіонами з елімінуванням розподілу найманих працівників за видами економічної діяльності пропонуємо застосовувати середньоарифметичний індекс:

$$\overline{3P}_P$$

регіональну диференціацію тощо. Динаміка статистичних оцінок рівня диференціації оплати праці за видами економічної діяльності, розрахованих за даними Держкомстату, вказує на тенденцію до її скорочення впродовж 2000–2005 рр. з подальшим незначним підвищенням у 2005–2009 рр. Ранжування видів економічної діяльності за середньомісячною заробітною платою у 2000 р., 2005 р. і 2009 р. дозволяє виокремити ті галузі, що стабільно мають найнижчі та найвищі ранги, а також ті, ранг яких помітно зростає або зменшувався. Аналіз інтенсивності динаміки середньомісячної заробітної плати свідчить про наявність значних відмінностей за видами економічної діяльності. при

Оскільки регіональна диференціація оплати праці зумовлюється як рівнем оплати праці за видами економічної діяльності, так і структурою зайнятості, пропонуємо досліджувати вплив цих двох факторів із використанням запропонованої модифікованої індексної системи, а також оцінювати диференціацію у територіальному розрізі за

середньоарифметичними індексами, обчисленими по регіону й Україні та порівняно з іншим регіоном. Для міжрегіональних порівнянь оплати праці за видами економічної діяльності з метою елімінування впливу структурного чинника доцільно використовувати процедуру стандартизації.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : [підруч.] / Грішнова О. А. – К. : Знання, 2006. – 559 с.
2. Бондарчук Н. Заробітна плата в контексті соціально-економічного захисту найманих працівників / Н. Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 1. – С. 3–9.
3. Цимбалюк С. Диференціація заробітної плати: види, чинники, сучасний стан в Україні / С. Цимбалюк // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 4. – С. 16–22.
4. Близнюк В. Гендерні відмінності оплати праці в Україні / В. Близнюк // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 6. – С. 18–25.
5. Дієсперов В. Оплата праці як похідна від її продуктивності та доходності / В. Дієсперов // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 7. – С. 32–37.
6. Праця в Україні у 2000 році : [стат. зб.] / відп. за вип. Н. В. Григорович ; Державний комітет статистики України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2001. – 395 с.
7. Праця України 2005 : [стат. зб.] / відп. за вип. Н. В. Григорович ; Державний комітет статистики України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 352 с.
8. Праця України 2009 : [стат. зб.] / відп. за вип. Н. В. Григорович ; Державний комітет статистики України. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2010. – 341 с.